

УДК 342.98(477)

П. С. Лютиков

**СУБ'ЄКТИВНІ ПРАВА Й ОБОВ'ЯЗКИ ЯК СКЛАДОВІ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ:
КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ**

Постановка проблеми. З активізацією реформаційних процесів у сфері публічного адміністрування постало питання й переформатування адміністративно-правової доктрини, метою якого є забезпечення її розвитку та становлення відповідно до європейських канонів і стандартів, які передбачають орієнтацію адміністративного права на забезпечення максимально ефективної реалізації прав та інтересів людини, а також їх ефективний захист. Пошук нових підходів до дослідження окремих блоків, що складають предмет адміністративного права, окремих інститутів його системи не міг не справити вплив на суб'єктів адміністративного права, які, відповідно, мають тенденції до збільшення їх кількості. Також у контексті цього питання треба відмітити видозмінення ролі й місця суб'єктів адміністративного права в цілому й окремих їх різновидів у тій чи іншій складовій оновленого адміністративного права зокрема. Саме тому беззаперечним є той факт, що суттєвого значення набувають питання аналізу правового статусу суб'єктів адміністративного права.

Саме юридичні особи є одним із найактивніших учасників адміністративних правовідносинах, які беруть у них участь як органи публічної адміністрації, підприємства, товариства й організації, що представляють приватний сектор, заклади освіти й охорони здоров'я, громадські об'єднання тощо. Однак, на жаль, варто констатувати, що лише в окремих наукових роботах у сфері адміністративного права приділяється достатня увага проблематиці, пов'язаній з участю юридичних осіб у тих чи інших адміністративно-правових відносинах, а питання адміністративно-правового статусу юридичних осіб ґрунтовно не вивчалися. Отже, в адміністративно-правовій доктрині відсутні загальновизнані або хоча б уніфіковані засади визначення адміністративної правосуб'єктності юридичних осіб як самостійних суб'єктів адміністративного права, їх суб'єктивних прав та обов'язків.

Мета статті – на підставі узагальненого аналізу наукових джерел із теорії права й адміністративного права здійснити класифікацію суб'єктивних прав та обов'язків юридичної особи як складових її адміністративно-правового статусу, окреслити характерні ознаки цих елементів, а також на підставі вказаних результатів запропонувати визначення суб'єктивних прав та обов'язків юридичної особи як суб'єкта адміністративного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання суб'єктного складу адміністративного права, у тому числі юридичних осіб, цікавили В.Б. Авер'янова, Г.В. Атаманчука, О.М. Бандурку, Д.М. Бахраха, В.М. Гаращука, В.М. Горшенева, І.П. Голосніченка, С.Т. Гончарука, І.С. Гриценка, Є.В. Додіна, О.О. Дьоміна, Ю.А. Дорохину, А.І. Єлістратова, О.Ф. Євтихієва, Б.М. Лазарева, Д.М. Лук'янця, О.Є. Луньова, С.В. Ківалова, В.Л. Кобалевського, Л.В. Коваля, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, М.В. Костіва, Т.О. Мацелик, А.В. Пасічника,

Н.Г. Саліщеву, В.Ф. Сіренка, І.Й. Слубського, Ю.М. Старилова, М.С. Студенікіну, Ю.О. Тихомирова, О.В. Шоріну, О.М. Якубу, Ц.А. Ямпольську та інших.

Виклад основного матеріалу. У контексті порушеної проблематики варто зупинитися на дослідженні вказаних питань ученими-теоретиками. Так, у теорії права останнім часом суб'єктивне право розглядається як гарантовані законом вид і міра можливої або дозволеної поведінки особи [1, с. 490]. Значно раніше із цього приводу виловився теоретик права М.І. Матузов. Він вказував на те, що суб'єктивне право – це право, що належить особі (суб'єкту), гарантоване законом і всіма соціально-економічними умовами суспільства, що дозволяють його володарю вчиняти в межах закону певні дії, користуватися певними соціальними благами, вимагати відповідної поведінки від інших (зобов'язаних осіб) і звертатися за потреби до органів держави [2, с. 44–45]. Вбачається, що в сучасних умовах розвитку юридичної науки й системи права в цілому варто підтримати думку І.С. Окунева щодо змісту суб'єктивного права як елемента правового статусу особи. Так, аналіз сутності суб'єктивного права дав І.С. Окуневу підстави визначити його як індивідуально-конкретну, владну міру дозволеної (можливої) поведінки, що належить уповноваженому суб'єкту, з метою задоволення його інтересів [3, с. 13–14].

У нерозривній єдності з правами особи вчені розглядають юридичні обов'язки. М.І. Матузов зазначає, що суть юридичного обов'язку полягає в необхідності певної поведінки, зміст – у конкретних проявах цієї необхідності (вид, міра, межі, час тощо), а структура – у чотирьохелементному складі змісту [4, с. 162–163]. На думку О.С. Іоффе та М.Д. Шаргородського, визначення обов'язку багато в чому залежить від того, як трактується поняття суб'єктивного права. Учені вважають, що обов'язок варто визначати через право, оскільки обов'язок є забезпеченою законом мірою належної поведінки, якій слідує зобов'язана особа відповідно до вимог управомоченого [5, с. 223–224]. Аналогічну думку мають також Д.М. Чечот та М.Г. Александров [6, с. 25; 7, с. 226].

О.Ф. Скакун розглядає юридичний обов'язок як гарантовану законом міру суспільно необхідної (корисної) та державно доцільної поведінки особи, об'єктивно обумовлену потребами існування й розвитку інших осіб, соціальних груп, націй, людства. Обов'язок, на думку вченого, виступає засобом забезпечення прав [8, с. 183].

Під юридичним обов'язком І.С. Окунев розуміє міру конкретно-визначеної суспільно-необхідної поведінки, встановлену в нормативно-правовому акті, забезпечену можливістю застосування санкції юридичної норми в її негативному й позитивному розумінні [3, с. 14].

У свою чергу в адміністративно-правовій науці права й обов'язки особи розглядають у площині адміністративно-правового статусу особи, вважаючи їх поряд з адміністративною правосуб'єктністю ключовими елементами всієї структури адміністративно-правового статусу особи.

На думку В.К. Колпакова та О.В. Кузьменко, суб'єктивні права у сфері державного управління – це надана й гарантована державою, а також закріплена в адміністративно-правових нормах міра можливої (дозволеної) поведінки в правовідносинах, яка забезпечена кореспондуючим обов'язком іншого учасника правовідносин.

Суб'єктивні юридичні обов'язки вчені-адміністративісти називають діалектичною протилежністю суб'єктивних прав у сфері державного управління. Вони нерозривно пов'язані й не можуть існувати один без одного, оскільки право одного суб'єкта не може бути реалізоване поза виконанням обов'язку другим суб'єктом. Таким чином, у державному управлінні існування обов'язків поза правами та, навпаки, існування прав поза обов'язками позбавлено будь-якого сенсу. Суб'єктивні адміністративно-правові обов'язки – це встановлена державою й закріплена в адміністративно-правових нормах міра належної поведінки в правовідносинах [9, с. 73]. Підтримує вказану точку зору також Т.О. Коломоець [10, с. 61].

М.А. Бояринцева, яка ґрунтовно дослідила адміністративно-правовий статус громадянина, розглядає права особи в широкому та вузькому розумінні та пропонує права особи як складові її адміністративно-правового статусу іменувати «адміністративні права особи». Отже, у широкому розумінні адміністративне право особи, стверджує М.А. Бояринцева, – це комплекс прав, свобод та охоронюваних законом інтересів людини та громадянина, які виникають у зв'язку із задоволенням людиною або громадянином своїх потреб і наділяють особу статусом суб'єкта адміністративних правовідносин. У вузькому розумінні адміністративне право особи – це суб'єктивне право, яке виникає у зв'язку з реалізацією людиною або громадянином свого адміністративно-правового статусу. З урахуванням викладеного суб'єктивне адміністративне право громадянина – це закріплена в адміністративних нормах можливість здійснювати у встановлених ними межах конкретні дії, реальність яких гарантується зобов'язаннями суб'єктів, що мають стосовно громадян певні обов'язки, а також можливість вимагати від зазначених суб'єктів здійснення необхідних дій із метою користування соціальними благами для задоволення особистих або суспільних інтересів [11, с. 74].

Щодо обов'язків М.А. Бояринцева зазначає: «Адміністративний обов'язок можна визначити як встановлену державою, органами місцевого самоврядування, а також іншими суб'єктами (у визначених законодавством випадках), закріплену в адміністративному законодавстві міру необхідної, належної поведінки громадян в інтересах держави, суспільства й особистих інтересах громадян. Поняття адміністративного обов'язку включає також обов'язок особи здійснювати або утримуватися від здійснення певних дій. Юридичні обов'язки громадян у сфері виконавчої влади полягають у дотриманні норм адміністративного та інших галузей права» [11, с. 94–95]. У цілому запропонований ученим-адміністративістом зміст вказаних категорій варто підтримати, проте щодо оперування М.А. Бояринцевою такими термінологічними конструкціями, як «адміністративні права» та «адміністративні обов'язки», варто зазначити, що їх використання все ж таки є не виправданим, дещо штучним і нехарактерним для адміністративно-правової доктрини. Більш вдалим варіантом, на нашу думку, є конструкція «суб'єктивні права й обов'язки у сфері публічного адміністрування», що можна вважати синонімом поняття «суб'єктивні права й обов'язки, закріплені нормами адміністративного права».

Крім того, в адміністративно-правовій літературі можна зустріти достатню кількість класифікацій прав та обов'язків як складових адміністративно-правового статусу особи за різними критеріями та градаціями. Зокрема, існує поділ прав

та обов'язків на абсолютні й відносні [10, с. 67; 11, с. 95; 12]; загальні та спеціальні [10, с. 68]; загальні, спеціальні й індивідуальні [11, с. 79–80]; права й обов'язки громадян, що регулюються нормами адміністративного права, а також права й обов'язки громадян, які регулюються нормами адміністративного та інших галузей права [13]. В адміністративно-правовій науці прийнято розподіляти права й обов'язки громадян на такі групи: а) соціально-економічні; б) політичні; в) особисті; г) культурні [10, с. 69; 11, с. 96–97; 14] тощо.

Поряд із вищенаведеними класифікаціями окремо існують і класифікації прав осіб: права громадян, закріплені в нормах адміністративного права, які розвивають і конкретизують права, закріплені в Конституції України, та права громадян, передбачені тільки нормами адміністративного права [15]; статутні й адекватні [16, с. 53]. Виходячи зі змісту прав громадян у сфері реалізації виконавчої влади ці права поділяють на ті, що виникають: а) у результаті соціально-політичної активності громадян, їх участі в державному управлінні; б) унаслідок сприяння держави в реалізації громадянами конституційних прав і свобод у соціально-культурній сфері; в) у результаті реалізації права на захист, зокрема під час подання адміністративної скарги або позову до суду; г) унаслідок використання процесуальних засобів захисту в адміністративно-юрисдикційному провадженні, застосування заходів необхідної оборони [17, с. 119] тощо.

На підставі узагальнення існуючих класифікацій адміністративних прав та обов'язків вбачається за доцільне запропонувати власний варіант класифікації прав та обов'язків юридичних осіб у сфері публічного адміністрування. Зокрема, права й обов'язки юридичних осіб можна розподілити за такими критеріями:

1) залежно від наявності в юридичної особи владних повноважень:

– права та обов'язки (компетенція й повноваження) органів публічної адміністрації: право видавати адміністративні акти, здійснювати контроль за їх виконанням, видавати дозволи й ліцензії; обов'язок діяти в межах Конституції України та законів України, дотримуватися прав приватних осіб у публічних відносинах, забезпечувати нормативно-правове регулювання тощо. Останні у свою чергу залежно від самостійності прийняття рішень поділяються на такі: а) імперативні й чітко визначені повноваження, що не передбачають самостійності органу публічної адміністрації під час прийняття певного рішення: обов'язок анулювати дозвіл суб'єкта господарювання на впровадження нових технологій у випадку виявлення порушень правил пожежної безпеки, що може призвести до виникнення пожежі або створення перешкод у її гасінні й евакуації людей; б) обов'язок видати припис про усунення допущених правопорушень у разі публічного оголошення керівними політичної партії наміру вчинення нею дій, за які згідно із законодавством України передбачена юридична відповідальність тощо; в) дискреційні повноваження, тобто повноваження щодо реалізації адміністративного розсуду, коли вони не передбачають обов'язків органу узгоджувати свої рішення з будь-яким іншим суб'єктом і пов'язані з певною альтернативністю норми у визначенні меж можливих дій або бездіяльності органу (наприклад, право встановлювати певні пільги під час сплати податків, право обирати та призначити відповідний вид адміністративного стягнення за наявності альтернативи в санкціях тощо);

– права й обов'язки юридичних осіб, не наділені владними повноваженнями (право на одержання адміністративної послуги, право подавати позов через адміністративний суд на дії (бездіяльність) і рішення органів публічної адміністрації та їхніх посадових осіб, право на звернення до органів державної влади й місцевого самоврядування тощо);

2) залежно від підстав виникнення:

– легальні – права й обов'язки, закріплені адміністративним законодавством (обов'язок одержання відповідної ліцензії або дозволу на певний вид господарської діяльності, право на оскарження податкового повідомлення-рішення тощо);

– договірні – права й обов'язки, закріплені адміністративним договором (зобов'язання щодо виконання робіт, надання послуг, виконання умов адміністративного договору у встановлені ним строки, право на дострокове розірвання договору, його пролонгацію тощо);

3) залежно від обсягу адміністративної правосуб'єктності:

– загальні права й обов'язки, характерні для всіх юридичних осіб, незалежно від форми власності й організаційно-правових форм (право вступу в правовідносини, обов'язок нести адміністративну відповідальність, обов'язок виконання рішення суду, у тому числі адміністративного, тощо);

– спеціальні права й обов'язки, характерні для окремих груп юридичних осіб, різних організаційно-правових форм, форм власності тощо (зокрема, право громадських об'єднань на участь у регуляторній політиці, право застосовувати заходи адміністративного примусу, обов'язок одержання ліцензії на певний вид господарської діяльності, обов'язок сплачувати відповідний податок залежно від виду діяльності, наприклад сплата акцизного збору).

4) за характером правових норм, які їх закріплюють:

– матеріальні права й обов'язки (наприклад, право політичної партії використовувати державні засоби масової інформації, обов'язок виконання приписів органів публічної адміністрації);

– процесуальні права й обов'язки (наприклад, право оскаржувати судові рішення в частині, що стосується їхніх інтересів, обов'язок добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами й неухильно виконувати процесуальні обов'язки тощо).

Вказаний перелік критеріїв класифікації прав та обов'язків юридичних осіб не є вичерпним.

Висновки. З урахуванням проведеного аналізу юридичної літератури, зокрема адміністративно-правової, в аспекті дослідження прав та обов'язків особи, аналізу матеріальних і процесуальних норм адміністративного законодавства вбачається за доцільне назвати такі ознаки суб'єктивного права юридичних осіб:

– полягає в можливості реалізації конкретної правової поведінки уповноваженого суб'єкта адміністративних правовідносин;

– є індивідуально-визначеним обсягом дозволеної юридичної поведінки у сфері публічного адміністрування;

– обсяг дозволеної поведінки визначається залежно від адміністративної правосуб'єктності юридичної особи та її виду;

– надання суб'єктивного права одному з учасників адміністративних правовідносин передбачає покладання на іншого учасника відповідних суб'єктивних юридичних обов'язків;

– дозволена правова поведінка юридичної особи як учасника адміністративних правовідносин у передбачених законом випадках може забезпечуватися заходами адміністративного примусу.

Таким чином, суб'єктивне право юридичної особи у сфері публічного адміністрування – це індивідуально-визначений залежно від адміністративної правосуб'єктності юридичної особи обсяг її дозволеної правової поведінки у сфері публічного адміністрування, який у передбачених законом випадках може забезпечуватися заходами адміністративного примусу.

У свою чергу суб'єктивний юридичний обов'язок як елемент адміністративно-правового статусу юридичної особи характеризується рисами, що мають прямий кореспондуючий зв'язок із відповідними ознаками суб'єктивного права особи:

– полягає в необхідності реалізації конкретної правової поведінки суб'єкта адміністративних правовідносин;

– є індивідуально-визначеним обсягом суспільно-необхідної юридичної поведінки у сфері публічного адміністрування;

– обсяг суспільно-необхідної поведінки визначається залежно від адміністративної правосуб'єктності юридичної особи та її виду;

– покладання на юридичну особу певних зобов'язань і вимог пов'язане з наданням суб'єктивного права іншому учаснику цих адміністративних правовідносин і полягає в необхідності здійснення певних дій чи утримання від здійснення певних дій або в необхідності вимоги здійснення або нездійснення певних дій від інших осіб;

– виконання суспільно-необхідної поведінки юридичної особи забезпечується в передбачених законом випадках заходами адміністративного примусу.

Отже, суб'єктивний обов'язок юридичної особи у сфері публічного адміністрування – це обсяг конкретно-визначеної залежно від адміністративної правосуб'єктності юридичної особи суспільно-необхідної правової поведінки, встановленої в адміністративному нормативному або індивідуальному правовому акті, виконання якої забезпечується в передбачених законом випадках заходами адміністративного примусу.

Література

1. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
2. Матузов Н.И. Субъективные права граждан СССР / Н.И. Матузов. – Саратов : Приволжское книжное изд-во, 1966. – 190 с.
3. Окунев І.С. Загальнотеоретичні засади правового статусу суб'єкта права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І.С. Окунев ; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2009. – 23 с.
4. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н.И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1972. – 292 с.
5. Иоффе О.С. Вопросы теории права / О.С. Иоффе, М.Д. Шаргородский. – М. : Госюриздат, 1961. – 380 с.

6. Чечот Д.М. Субъективное право и формы его защиты / Д.М. Чечот. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1968. – 71 с.
7. Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма / Н.Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1961. – 271 с.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – 2-е вид. – Пер. з рос. – Х. : Консум, 2005. – 656 с.
9. Колпаков В.К. Адміністративне право України : [підручник] / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
10. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : [підручник] / Т.О. Коломоець. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
11. Бояринцева М.А. Адміністративно-правовий статус громадянина України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / М.А. Бояринцева ; Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – К., 2005. – 213 с.
12. Бахрах Д.Н. Административное право : [учебник для вузов] / Д.Н. Бахрах. – М. : Бек, 1996. – 355 с.
13. Манохин В.М. Конституционные основы советского административного права / В.М. Манохин ; под ред. Н.М. Канин. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1983. – 216 с.
14. Бояринцева М.А. Права громадян, їх гарантії та реалізація у державному управлінні / М.А. Бояринцева // Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – С. 180–194.
15. Петров Г.И. Советское административное право. Часть общая / Г.И. Петров. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1970. – 304 с.
16. Битяк Ю.П. Адміністративне право України : [конспект лекцій] / Ю.П. Битяк, В.В. Зуй. – Х. : Нац. юрид. академ. України імені Ярослава Мудрого, 1996. – 160 с.
17. Васильев А.С. Административное право Украины / А.С. Васильев. – Х. : Одиссей, 2002. – 288 с.

Анотація

Лютиков П. С. Суб'єктивні права й обов'язки як складові адміністративно-правового статусу юридичної особи: класифікація та характерні ознаки. – Стаття.

На підставі узагальненого аналізу наукових джерел із теорії права й адміністративного права проведено класифікацію суб'єктивних прав та обов'язків юридичної особи як складових її адміністративно-правового статусу; окреслено характерні ознаки цих елементів; запропоновано визначення суб'єктивних прав та обов'язків юридичної особи як суб'єкта адміністративного права.

Ключові слова: право, обов'язок, юридична особа, адміністративно-правовий статус, класифікація, ознаки.

Аннотация

Лютиков П. С. Субъективные права и обязанности как составляющие административно-правового статуса юридического лица: классификация и характерные признаки. – Статья.

На основании обобщенного анализа научных источников по теории права и административного права проведена классификация субъективных прав и обязанностей юридического лица как составляющих ее административно-правового статуса; очерчены характерные признаки этих элементов; предложено определение субъективных прав и обязанностей юридического лица как субъекта административного права.

Ключевые слова: право, обязанность, юридическое лицо, административно-правовой статус, классификация, признаки.

Summary

Lyutikov P. S. Personal rights and obligations as a component of administrative and legal status of a legal entity: the classification and the characteristics. – Article.

Based on pooled analysis of scientific sources on the theory of law and administrative law, the author attempts to offer the author's vision classification of subjective rights and obligations of a legal entity as constituting its administrative and legal status and to determine the characteristics of these elements. On the basis of these results suggest a definition of subjective rights and obligations of the legal entity as the subject of administrative law.

Key words: right, duty, entity, legal and administrative status, classification, characteristics.